

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧИНЬОНА Інна Ігорівна

УДК 316.6:159.922.27:159.925

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТРИВОЖНОСТІ НА РОЗВИТОК
СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Сєверодонецьк – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Херсонському державному університеті МОН України, кафедра загальної та соціальної психології.

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор
Блинова Олена Євгенівна,
Херсонський державний університет
МОН України, кафедра загальної та
соціальної психології, завідувач.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Вашенко Ірина Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка МОН України,
кафедра загальної психології, професор;

кандидат психологічних наук, доцент
Літвінова Ольга Володимирівна,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
МОН України, кафедра психології,
педагогіки та філософії, доцент.

Захист відбудеться «27» листопада 2017 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.11 Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових стрільців, 52-А.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 93406, Луганська обл., м. Северодонецьк, просп. Центральний, 59-А.

Автореферат розісланий «26» жовтня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Г. Лосієвська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В процесі соціалізації сучасне суспільство висуває підвищені вимоги до підготовки фахівців, здатних забезпечити інноваційний розвиток держави. Крім того, соціально-економічні зміни загострили проблему знеособлення людини у взаємодії з соціальним середовищем. Тому нагальною є потреба у підготовці фахівців, наділених високим рівнем соціального інтелекту, що виступає необхідною умовою та складовою професійної діяльності.

Проблемі соціального інтелекту приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, Г. Айзенк розглядав соціальний інтелект як інтелект індивіда, який формується в процесі його соціалізації, під впливом умов певного соціального середовища; М. І. Бобнева – як особливу здатність людини, що формується в процесі її діяльності в соціальній сфері, у сфері спілкування та соціальної взаємодії; Дж. Гілфорд – як інтегральну інтелектуальну здібність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації; Н. О. Кудрявцева – як здатність до раціональних, мисленнєвих операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії; В. М. Куніцина – як індивідуальні задатки, здібності, властивості, що полегшують створення в особистому досвіді вмінь і навичок соціальних дій та контактів; С. В. Руденко – як чинник успішності педагогічної діяльності; Е. Торндайк – як здібність розуміти людей і взаємодіяти з ними. Саме їх роботи розкривають окремі аспекти питання про взаємозв'язок соціального інтелекту з особистісними рисами фахівця та дозволяють виявити значення і роль соціального інтелекту у професійній діяльності.

Соціальний інтелект відіграє важливу роль у формуванні та становленні фахової підготовки студента, він дає можливість розуміти самого себе, забезпечує вірне розуміння вчинків людей, їх вербальні і невербальні реакції, виступає як важлива когнітивна складова в структурі комунікативних здібностей особистості. Саме соціальний інтелект обумовлює процеси соціального пізнання, допомагає прогнозувати розвиток міжособистісних відносин, загострює інтуїцію, передбачливість та забезпечує успішність фахової підготовки студентів. Проте, існують фактори, які призводять до зниження працездатності, продуктивності діяльності, до труднощів в спілкуванні та взаємодії. Одним із провідних чинників, який сприяє деструктивному впливу на важливу складову процесу життєдіяльності людини, виступає тривожність як фундаментальна властивість особистості.

Про важливість вивчення проблеми тривожності свідчать численні дослідження, які здійснили психологи-науковці (С. Ю. Алашеев, В. М. Астапов, Ф. Б. Березін, Ю. О. Бохонкова, Ф. Ю. Василюк, В. К. Віллонас, І. В. Ващенко, С. О. Гарькавець, Н. Є. Завацька, О. І. Захаров, К. Ізард, І. В. Імедадзе, Є. М. Калужна, О. В. Казаннікова, Л. М. Костіна, Б. І. Кочубей, В. М. Крайнюк, О. В. Літвінова, М. Д. Левітов, О. Є. Малкова, О. В. Новікова,

Я. М. Омельченко, Г. М. Прихожан, Г. Салліван, С. О. Ставицька, З. Фройд, О. О. Халік, Ю. Л. Ханін, К. Хорні та ін.).

Поняття тривожності визначають як індивідуальну психологічну структуру, що обумовлена схильністю відчувати занепокоєння в різних життєвих ситуаціях, навіть безпідставно (К. К. Платонов). Тривожність характеризується такими особливостями, як стурбованість, порушення діяльності, невпевненість у собі, які заважають ефективному забезпеченню ефективної адаптації, формуванню успішної взаємодії, плануванню міжособистісних подій та прогнозуванню їх розвитку, що обумовлює соціальний інтелект.

Констатовано, що за досить широкого звернення до вивчення поняття і сутності тривожності науковці не мають єдиної позиції щодо її впливу на розвиток соціального інтелекту, зокрема при порівнянні студентів різних спеціальностей, що взагалі залишилося поза увагою дослідників. Тому актуальним вважаємо вивчення умов ефективності розвитку соціального інтелекту у фахівців різного профілю підготовки та можливих ресурсів нейтралізації підвищеної тривожності, яка має негативний вплив.

Таким чином, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Особливості впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану науково-дослідницької програми кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (номер державної реєстрації 0115U001718). Тема дисертації затверджена Вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 7 від 23.02.2015 р.) та погоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук України (протокол № 3 від 28.04.2015 р.).

Об'єкт дослідження – соціальний інтелект як чинник професійного становлення.

Предмет дослідження – психологічні особливості впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз сучасних підходів до вивчення понять тривожності та соціального інтелекту у вітчизняній та зарубіжній психології.

2. Розробити структурно-функціональну модель впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів та здійснити її операціоналізацію.

3. Визначити особливості та структурні компоненти соціального інтелекту студентів та встановити його взаємозв'язок з тривожністю.

4. Розробити та апробувати соціально-психологічну програму забезпечення ефективності розвитку соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення студентів.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становили: фундаментальні принципи психології: детермінізму, розвитку, активності, єдності свідомості та діяльності (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн); системності (Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко, М. М. Слюсаревський); цілісного розвитку особистості (К. О. Абульханова-Славська, Є. О. Клімов, А. К. Маркова, В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева); методологічні принципи організації психологічного дослідження (Б. Г. Ананьєв, Л. Ф. Бурлачук, С. Д. Максименко, В. Ф. Моргун, І. Г. Тітов); концепції соціально-психологічної адаптації та дезадаптації особистості (А. С. Борисюк, Н. Є. Завацька, О. М. Кокун); закономірності розвитку особистості в процесі соціалізації (О. Є. Блинова, Ю. О. Бохонкова, В. Й. Бочелюк, І. В. Ващенко, О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко, М. В. Тоба); психологічні теорії професійного становлення особистості (С. О. Гарькавець, Л. М. Карамушка, Є. О. Клімов, З. Я. Ковальчук, Л. С. Пілецька, Н. В. Чепелева); парадигмальні напрямки вітчизняної та зарубіжної психології: психоаналітичний (Д. Айке, О. Ранк, Ч. Рікфорт, Г. Салліван, З. Фройд, К. Хорні); біхевіористичний (Г. Айзенк, Г. Олпорт, Н. Міллер, Е. Торндайк, Дж. Уотсон, М. О. Холодна); гуманістичний (Р. Мей, К. Роджерс); когнітивно-вербальний (Дж. Гілфорд, Н. Ф. Каліна, Я. Ю. Каплуненко, Дж. Кілстром, Дж. Келлі, Н. Кентор, Н. О. Кудрявцева, М. Саллівен, М. Форд); синтезуючий (В. М. Крайнюк, Ч. Спілбергер); диференціальний (С. Ю. Алашєєв, Ф. Б. Березін, Є. П. Ільїн, Є. К. Лютова, Я. М. Омельченко, Г. М. Прихожан, С. О. Ставицька); функціональний (В. М. Астапов, Є. М. Калюжна); структурно-динамічний (І. Ф. Баширов, С. С. Белова, Д. В. Люсін, Д. В. Ушаков, К. С. Саутіна); комунікативний (М. О. Амінов, М. І. Бобнєва, Ю. М. Ємельянов, В. М. Куніцина, О. В. Літвінова, О. Г. Лосієвська, Є. С. Михайлова (Альошина), М. В. Молоканов, О. Б. Чеснокова, А. Л. Южанінова) та інтегративний (К. Космітський, О. Джон).

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження); *емпіричні* (бесіда, констатувальний та формувальний експеримент, порівняння, тестування: методики на визначення рівня тривожності як особистісної властивості та як стану; оцінки проявів тривоги; діагностики феномена соціального інтелекту (здатності розуміти намір, почуття та емоційне становище людини за допомогою вербальної та невербальної експресії); оцінки соціально-комунікативної компетентності для виявлення здатності до співробітництва,

ведення дискусій та сприйняття критики; *математико-статистичні* та *інтерпретаційні* (аналіз, синтез, систематизація отриманих даних для їх наочного відображення). Статистичне опрацювання емпіричних даних та графічне їх відображення здійснено за допомогою статистичного пакету SPSS Statistics версія 17.0 та стандартного пакету програми MS Excel.

Організація і база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота передбачала три етапи, які реалізовувались протягом 2014-2017 років. Дослідженням було охоплено 205 студентів (46,8 % хлопців та 53,2 % дівчат) Херсонського державного університету віком від 19 до 23 років, які склали окремі вибірки дослідження, сформовані за різними профілями навчання.

На першому етапі (2014-2015 рр.) здійснено теоретичний аналіз концептуалізації понять тривожності та соціального інтелекту, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, підібрано надійний та валідний методологічний інструментарій.

На другому етапі (2015-2016 рр.) проведено експериментальне (констатувальне) дослідження на базі Херсонського державного університету з метою виявлення впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів.

На третьому етапі (2016-2017 рр.) здійснювалося опрацювання, аналіз та узагальнення отриманих результатів, на основі яких був проведений формувальний експеримент, що включав розробку та апробацію тренінгової програми, спрямованої на підвищення рівня соціального інтелекту.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечена методичним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, використанням взаємодоповнюючих методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих емпіричних даних, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *вперше*: розкрито концептуальні засади конструювання структурно-функціональної моделі впливу (деструктивного та конструктивного) тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів та проведено її операціоналізацію; виокремлено та верифіковано структурні компоненти соціального інтелекту та прояви тривожності у майбутніх фахівців; визначено особливості взаємозв'язку тривожності та соціального інтелекту у студентів відповідно до майбутньої професійної спеціалізації;

- *розроблено та доведено* ефективність соціально-психологічної програми, спрямованої на виявлення та активізацію особистісних ресурсів, які забезпечують ефективність розвитку структурних компонентів соціального інтелекту шляхом підвищення соціально-психологічної компетентності студентів, розвитку здатності адекватно сприймати та оцінювати поведінку з огляду на патерни соціального і професійного контексту;

- *поглиблено уявлення* про соціальний інтелект як переважно

соціально-психологічну категорію, що обумовлює процеси професійного становлення та сприяє перевазі у виборі сфери діяльності та ефективності її реалізації;

– *набули подальшого розвитку*: уявлення про особливості формування соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення майбутніх фахівців; погляди та положення про вплив тривожності на розвиток соціального інтелекту студентської молоді.

Теоретичне значення дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та концептуалізації понять соціального інтелекту і тривожності з позиції структурно-функціонального підходу, відображеного у концептуальній моделі; виокремленні структурних компонентів соціального інтелекту та рівнів прояву тривожності; з'ясуванні взаємозв'язку та впливу тривожності і соціального інтелекту у студентів різного профілю навчання.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що запропонована структурно-функціональна модель впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту може бути закладена в основу психокорекційних програм, спрямованих на підвищення рівня соціального інтелекту і зниження тривожності. Отримані результати дослідження можна використовувати в тренінговій, профорієнтаційній роботі та роботі з персоналом або підборі кадрів. Результати дослідження можуть бути використані в курсах «Соціальна психологія», «Психологія особистості», «Психологія становлення суб'єкта саморозвитку», «Педагогічна психологія», «Психологія організації», спецкурсах та спецсемінарах з означеної проблеми.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** у навчальний процес Херсонського державного університету (довідка № 01-28/1839 від 04.10.2016 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 1873 від 08.11.2016 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-29/02/3396 від 14.11.2016 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-15/03-2708 від 01.12.2016 р.).

Особистий внесок автора. Розроблені наукові положення та отримані емпіричні дані є самостійним внеском автора в розробку проблеми визначення особливостей впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи було представлено на науково-практичних конференціях та семінарах різного рівня, зокрема на *міжнародних*: IV науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (м. Херсон, квітень 2014 р.), II науково-практичній конференції «Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм» (м. Луганськ, квітень 2014 р.), VI науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Етнічна

самосвідомість та крос-культурна взаємодія сучасної молоді» (м. Суми, березень 2015 р.), VII науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (м. Кам'янець-Подільський, квітень 2015 р.), II науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми теоретичної та консультативної психології» (м. Київ, травень 2015 р.); науково-практичній конференції «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (м. Львів, вересень 2016 р.), Vedecko-praktická konferencia «Realita a perspektívy vývoja spoločnosti: sociálne, psychologické a politické aspekty» (Sládkovičovo, Slovenská republika, októbra 2016 r.); з міжнародною участю: науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (м. Херсон, квітень 2015 р.); *всукраїнській*: IV науковій конференції «Актуальні проблеми психології малих груп» (м. Київ, травень 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 12 одноосібних публікаціях, серед них: 5 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, з них 3 публікації у збірниках, що включено до міжнародних наукометричних баз; 7 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 239 найменувань (з них 31 – іноземними мовами) та 2 додатків на 44 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 241 сторінку, з них 166 сторінок основного тексту. Робота містить 23 таблиці на 14 сторінках, 21 рисунок на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження; визначено мету, об'єкт, предмет і завдання роботи; розкрито теоретико-методологічну основу і методи дослідження; висвітлено його науково новизну, практичне та теоретичне значення; подано інформацію щодо апробації та впровадження результатів дослідження; публікацій та структури роботи.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні основи вивчення впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту в сучасній психологічній науці» проаналізовано погляди різних психологічних шкіл згідно концептуалізації понять «соціальний інтелект» та «тривожність». Конкретизовано наукові уявлення про зміст і сутність поняття соціального інтелекту і доведено, що соціальний інтелект, як переважно соціально-психологічна категорія, обумовлює процеси професійного становлення та сприяє перевазі у виборі сфери діяльності та ефективності її реалізації. Теоретично розроблено та емпірично верифіковано структурно-функціональну

модель впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів.

Показано, що в зарубіжній психології проблема соціального інтелекту представлена в основних працях Г. Айзенка, Г. Гарднера, Дж. Гілфорда, Дж. Кілстрома та Н. Кентора, С. Космітські і О. Джона, Г. Олпорта, Е. Торндайка, Р. Стернберга; серед вітчизняних дослідників варто зазначити Я. Ю. Каплуненко, Л. О. Ляховець, Г. Б. Ожубко, С. І. Редько, Н. Л. Руду, С. В. Руденко, Ю. С. Федорі та ін. Окремі аспекти вивчення поняття соціального інтелекту розкривають у своїх роботах О. Є. Блинова, І. В. Ващенко, О. І. Власова, О. М. Кокун, О. В. Літвінова, О. Г. Лосієвська, Л. С. Пілецька, Н. І. Пов'якель, М. Л. Смульсон, Н. В. Чепелева та ін.

Під соціальним інтелектом розуміємо специфічне когнітивне утворення, яке забезпечує ефективність соціальної активності особистості. Це специфічна форма організації її ментального досвіду в сфері соціальної взаємодії. Соціальний інтелект проявляється в спілкуванні, спільній діяльності, груповій взаємодії, менеджменті та описується за допомогою системи конструктів, які впливають на ефективність різноманітних міжособистісних впливів (уміння давати запит на інформацію, правильна оцінка інших людей, відсутність проєкції в міжособистісному сприйманні, і, взагалі, відсутність психологічного захисту, відсутність імпліцитних уявлень, адекватна самооцінка в комунікативній сфері, терпимість в контактах, здатність асимілювати нетрадиційний досвід, працювати з негативним зворотним зв'язком та ін.).

Висвітлено основні напрямки вивчення феноменології тривожності у сучасній вітчизняній науці (І. В. Ващенко, С. О. Гарькавець, П. П. Горностай, Н. Є. Завацька, Є. М. Калюжна, О. В. Казаннікова, В. М. Крайнюк, Я. М. Омельченко, С. О. Ставицька, Т. М. Титаренко, О. О. Халік, І. А. Ясточкина та ін.).

Встановлено, що тривожність – це психічний стан емоційної напруги, настороженості, хвилювання, душевного дискомфорту, підвищеної вразливості при ускладненнях, загостреного почуття провини і недооцінювання себе у ситуаціях очікування, невизначеності або передчуття неясної загрози значущій рівновазі особистості (Т. М. Титаренко, П. П. Горностай).

З'ясовано, що феномен тривожності, як фундаментальну властивість особистості, необхідно розглядати не тільки з точки зору деструктивного впливу, але й як невід'ємний фактор розвитку особистості. Систематизація наукових поглядів природи вивчення тривожності дає підставу стверджувати, що тривожність як індивідуальна властивість особистості є складним, полідетермінованим психічним утворенням, яке виявляється на емоційному, когнітивному та поведінкових рівнях.

Обґрунтовано вагомість ролі соціального інтелекту в період професійного становлення для позначення необхідності в досконалому

володінні майбутніми фахівцями своєю професійною діяльністю, запорукою якої є продуктивне вирішення фахових завдань, здатність правильно розуміти власну поведінку та поведінку інших людей, з умінням налагоджувати ефективну взаємодію у групі та формувати команду.

Визначено, що тривожність, яка з'являється на етапі професіоналізації особистості, виявляється в конкретних ситуаціях у вигляді інтенсивних переживань тривоги, безпосередньо пов'язаних з професійним становленням, і може існувати як тимчасово, так і протягом усього життя. Тривожність у процесі професійного становлення виконує як конструктивну, так і деструктивну роль, з перевагою останньої. Деструктивна тривожність виконує негативну функцію, здатна призводити до появи деструктивних наслідків для здоров'я та діяльності особистості, зокрема дезадаптації. Вона посилює негативний особистісний досвід, знижує ефективність діяльності, призводить до несприятливих прогнозів та негативних оцінок. В свою чергу, конструктивна тривожність забезпечує усвідомлення власної відповідальності при суб'єкт-суб'єктній взаємодії.

Розроблено структурно-функціональну модель впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів. Показано, що запропонована модель впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів охоплює: *структурно-концептуальний блок* (когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти соціального інтелекту і когнітивний, емоційний, поведінковий рівні тривожності); *методико-діагностичний блок* (емпіричні показники соціального інтелекту і тривожності, які будуть вимірюватися за допомогою методичного інструментарію, відповідно темі дисертаційного дослідження); *функціонально-результативний блок* (конструктивний та деструктивний вплив тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів).

На основі структурно-функціонального аналізу впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту висунуто припущення, що інтегративні системи когнітивно-емоційної активності психіки, які забезпечують здійснення комунікативних процесів та соціальної поведінки особистості, залежать від психоемоційного стану людини. Тривожність як складне, полідетерміноване психічне утворення, проявляється у вигляді конструктивного або деструктивного чинника регуляції поведінки особистості в соціумі. Це дає змогу показати на прикладі авторської моделі, що надмірний рівень тривожності проявляється як загальна дезорганізація поведінки і діяльності, заважає нормальному розвитку і продуктивній взаємодії.

У другому розділі «Методологічне і методичне забезпечення емпіричного дослідження впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів» висвітлено питання організації емпіричного дослідження щодо визначення впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентської молоді: виокремлено емпіричні критерії та описано

етапи емпіричного дослідження; обґрунтовано та презентовано методичний інструментарій дослідження; охарактеризовано групу досліджуваних.

З позиції системного та структурно-функціонального аналізу сформульовано програму емпіричного дослідження та визначено критерії дослідження впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів. Програма емпіричного дослідження передбачає чотири етапи: *теоретичний; емпіричний; статистичний та інтерпретаційний*.

На теоретичному етапі – відповідно до розробленої структурно-функціональної моделі, визначено емпіричні критерії впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту, згідно яких здійснено вибір методичного інструментарію для їх вимірювання.

На емпіричному етапі – проведено дослідження впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту. Для дослідження впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту обрано студентську молодь різних профілів навчання, оскільки наразі студентство є однією з найбільш проблемних соціальних груп, що пояснюється її внутрішньою мобільністю й динамічністю, а також багатьма зовнішніми чинниками, зокрема ускладненням усієї соціальної структури українського суспільства, змінами в політичній, економічній, культурній, соціальній, комунікативній, освітній та інших сферах життєдіяльності. В емпіричному дослідженні впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту взяли участь студенти III-V курсів навчання Херсонського державного університету віком від 19 до 23 років. З них 70 студентів-представників соціономічних наук, 70 студентів природничого спрямування і 65 студентів фізико-математичного профілю навчання.

До методичного інструментарію дослідження впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту ввійшли: методика «Дослідження соціального інтелекту» Дж. Гілфорда та М. Саллівена; тест-опитувальник оцінки «Соціально-комунікативної компетентності» Е. Ф. Зеєра, Е. Е. Симанюк; методика «Шкала ситуативної та особистісної тривожності» Ч. Спілбергера в адаптації Ю. Л. Ханіна; методика «Шкала прояву тривожності» Дж. Тейлора в адаптації В. Г. Норакідзе.

На статистичному етапі дослідження здійснено математичне опрацювання зібраних емпіричних даних із використанням методів описової статистики, порівняльного аналізу (непараметричний метод Н-критерій Крускала-Уолліса для порівняння незалежних груп, Т-критерій Вілкоксона, U-критерій Манна-Уїтні), кореляційний аналіз (коефіцієнт r -Spearman), факторний аналіз (метод головних компонент).

На інтерпретаційному етапі дослідження проведено аналіз, синтез та систематизацію отриманих психологічних результатів дослідження.

У третьому розділі «Специфіка та характер взаємозв'язку тривожності і соціального інтелекту студентів» представлено аналіз одержаних результатів; досліджено особливості соціального інтелекту

студентів, його структурні компоненти та встановлено взаємозв'язок тривожності з соціальним інтелектом; виявлено деструктивний та конструктивний вплив тривожності на соціальний інтелект досліджуваних; розроблено та впроваджено соціально-психологічну програму забезпечення ефективності розвитку соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення студентів і доведено її ефективність.

На основі обраної програми емпіричного дослідження з'ясовано особливості впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів у відсотковому співвідношенні за емпіричними показниками, які відображено в табл.1.

Таблиця 1

Співвідношення особливостей впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів (N=205)

Емпіричні показники	Групи досліджуваних					
	Соціономічний профіль навчання (СПН), N=70		Природничий профіль навчання (ППН), N=70		Фізико-математичний профіль навчання (ФМПН), N=65	
	Високий рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Низький рівень (%)
Соціальне прогнозування (А)	34,3	18,6	17,1	30	24,3	10
Саморегуляція (В)	8,6	17,1	4,3	35,7	12,9	15,7
Соціальна адаптація (С)	25,7	25,7	4,3	50	24,3	20
Соціальна взаємодія (D)	57,1	-	-	72,9	-	60
Соціально-комунікативна незграбність (Е)	4,3	60	4,3	50	11,4	37,1
Нетерплячість до невизначеності (F)	22,9	18,6	17,1	17,1	27,1	20
Конформність (G)	18,6	42,9	12,9	37,1	10	52,9
Домінування (H)	52,9	2,9	35,7	11,4	35,7	2,9
Прагнення до успіху (I)	11,4	58,6	4,3	28,6	14,3	37,1
Фрустраційна нетолерантність (J)	17,1	44,3	12,9	24,3	10	45,7

Прояв тривожності (К)	42,9	4,3	48,6	-	41,4	4,3
Ситуативна тривожність (L)	27,1	20	30	10	34,3	8,6
Особистісна тривожність (М)	30	2,9	44,3	-	35,7	4,3

Виявлено, що студенти професій типу «людина-людина», а саме, соціономічного профілю навчання, мають перевагу у забезпеченні ефективності розвитку соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення. Студенти професій типу «людина-знакові системи» (фізико-математичний профіль навчання) теж мають достатню кількість високих показників результатів дослідження. Представники професій типу «людина-природа» (природничий профіль навчання), мають перевагу лише за низькими показниками. Таким чином, провідного значення соціальний інтелект набуває у представників соціономічного профілю навчання, діяльність яких здійснюється безпосередньо у взаємодії з іншими людьми. Їм властиво вміння правильно сприймати та інтерпретувати поведінку людей, їх прагнення, мотиви та цілі, прогнозувати та скеровувати їх дії; усвідомлювати власні емоційні реакції та здатність до саморегуляції, обумовлені професійним становленням майбутніх фахівців, котрі працюватимуть в системі «людина-людина». Оскільки соціальний інтелект є професійно важливою, системною характеристикою майбутніх фахівців, особливо тих, діяльність яких здійснюється у професійному середовищі «людина-людина».

З'ясовано, що високий рівень тривоги у досліджуваних групах властивий майже половині респондентів у всіх трьох вибірках, це свідчить про безпорадність, невпевненість у своїх силах, зниження продуктивності діяльності, дезорганізацію цілеспрямованої поведінки і, як наслідок, неефективності розвитку соціального інтелекту, запорукою якого є професійне становлення. Щодо низьких показників, то вони є незначними у студентів соціономічного і фізико-математичного профілів навчання, а у студентів природничого профілю навчання взагалі не має низького рівня, і саме вони домінують у відсотковому співвідношенні за високими показниками прояву тривожності.

Апелюючи до вищезазначеного висновку, який акцентує увагу на тому, що надмірний рівень тривожності деструктивно впливає на розвиток соціального інтелекту студентів, а оптимальний рівень, навпаки, сприяє, активізує студентів до комунікативно-організаторської діяльності, нами здійснено математичний та статистичний аналіз (за допомогою U-критерія Манна-Уїтні). Співвідношення рівня вираженості показників соціального інтелекту у студентів з максимальним та мінімальним рівнем тривожності наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Співвідношення рівня вираженості показників соціального інтелекту у студентів (N=60) з максимальним (max) та мінімальним (min) рівнем тривожності

Емпіричні показники	Студенти з max рівнем тривожності (%) (n=30)						Студенти з min рівнем тривожності (%) (n=30)					
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Соціальне прогнозування (А)	4	13,3	16	53,4	10	33,3	14	46,7	14	46,7	2	6,6
Саморегуляція (В)	1	3,3	17	56,7	12	40	4	13,4	22	73,3	4	13,3
Соціальна адаптація (С)	1	3,3	13	43,3	16	53,4	12	40	14	46,7	4	13,3
Соціальна взаємодія (D)	-		8	26,7	22	73,3	-		15	50	15	50

Як видно з табл. 2, констатовано суттєві відмінності показників соціального інтелекту у студентів з максимальним та мінімальним рівнем тривожності. Згідно відсотковому співвідношенню доведено, що студенти з мінімальним рівнем тривожності мають перевагу високого рівня вираженості показників соціального інтелекту: соціальне прогнозування (А) – 46,7%; здатність до саморегуляції (В) – 13,4%; соціальна адаптація (С) – 40%. Щодо низького рівня вираженості показників соціального інтелекту, то тут навпаки, перевагу мають студенти з максимальним рівнем тривожності: соціальне прогнозування (А) – 33,3%; здатність до саморегуляції (В) – 40%; соціальна адаптація (С) – 53,4%; соціальна взаємодія (D) – 73,3%. Показано, що у двох групах не виявлено високих результатів за показником соціальної взаємодії. Це свідчить про те, що студенти недостатньо володіють формою соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками, взаємному впливі, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком у відповідь дій інших суб'єктів. Отже, тривожність впливає на розвиток та формування соціального інтелекту, який обумовлює процеси соціального прогнозування, саморегуляції, соціальної адаптації та соціальної взаємодії.

З метою виділення статистично значущої різниці рівня вираженості показників соціального інтелекту у студентів з максимальним та мінімальним рівнем тривожності використаний непараметричний U-критерій Манна-Уїтні (див. табл. 3).

Таблиця 3

Відмінності рівня вираженості показників соціального інтелекту у студентів (N=60) з максимальним та мінімальним рівнем тривожності

Емпіричні показники	Критерій Манна-Уїтні (Uemp.)	Рівень значущості (p)
Соціальне прогнозування (A)	-3,003*	0,003
Саморегуляція (B)	-2,185*	0,029
Соціальна адаптація (C)	-4,062**	0,000
Соціальна взаємодія (D)	-2,060*	0,039

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,001$

Табл. 3 ілюструє статистично значущі відмінності показників соціального інтелекту. Оскільки $U_{emp.} < U_{кр.}$, то можна прийняти альтернативну гіпотезу і вважати відмінності достовірними. Це свідчить про, те що надмірний рівень тривожності проявляється як загальна дезорганізація поведінки і діяльності, заважає нормальному розвитку і продуктивній взаємодії, обумовлених інтегральною соціально-особистісною здібністю людини. Таким чином, достатній та високий рівень соціального інтелекту, що є запорукою продуктивної комунікативно-організаційної діяльності особистості, зокрема професійного становлення студентів, обумовлений саме оптимальним та низьким рівнем тривожності.

З метою з'ясування особливостей впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів різних профілів навчання здійснено кореляційний аналіз, в діапазон якого увійшла вся вибірка досліджуваних. За результатами, відображеними у кореляційній плеяді, виразність показника прояву тривожності має позитивний статистично значущий зв'язок з показниками «соціальна адаптація» ($r=0,183$; $p \leq 0,01$); «соціально-комунікативна незграбність» ($r=0,19$; $p \leq 0,01$); «конформність» ($r=0,185$; $p \leq 0,01$); «нетерплячість до невизначеності (ригідність)» ($r=0,465$; $p \leq 0,001$); «домінування» ($r=0,241$; $p \leq 0,001$); «прагнення до успіху (орієнтація на уникнення невдач)» ($r=0,456$; $p \leq 0,001$). Доведено, що тривожність структурно-функціонально пов'язана з соціальним інтелектом, тривожність як посилює ефективність розвитку соціального інтелекту, так і перешкоджає його конструктивному розвитку. Показник «прояву тривожності» також має негативний зв'язок з «соціальним прогнозуванням» ($r=-0,119$; $p \leq 0,05$), що свідчить про деструктивний вплив тривожності на соціальну адаптивність, яка є структурологічним компонентом соціального інтелекту.

Факторизація методом головних компонент (Principal Components) з подальшим варімакс-обертанням (Varimax with Kaiser Normalization) дала змогу виявити трьохфакторну структуру взаємозв'язку впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту у студентів всіх профілів навчання (58,7% дисперсії); чотирьохфакторну структуру взаємозв'язку впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту у студентів соціономічного профілю навчання (СПН) (64,2% дисперсії) та фізико-математичного профілю навчання (ФМПН)

(67% дисперсії) та шестифакторну структуру у студентів природничого профілю навчання (ППН) (74% дисперсії). Виявлені наступні фактори: «фрустрація», «регресивність», схильність до фрустраційної поведінки», «соціальна тривожність», «конструктивна тривожність», «соціальний інтелект», «рівень самосвідомості», «соціальна дезадаптація», «ригідність», «соціальна бажаність», «орієнтація на успіх (мотивація уникнення невдач)». Таким чином, факторна структура у всіх трьох групах досліджуваних демонструє наявність факторів, які інтегрують показники соціального інтелекту і тривожності, засвідчуючи їх взаємозв'язок, як конструктивний, так і деструктивний.

Вивчення соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення студентів показало, що доцільним є впровадження соціально-психологічної програми тренінгу. Встановлено, що соціально-психологічний тренінг, як організоване групове спілкування, є перспективною формою розвитку здібностей особистості, зокрема соціального інтелекту. Через інтенсивний груповий досвід відбувається перебудова існуючих установок, практичне оволодіння пізнавальними вміннями, розвиток перцептивних здібностей в ситуаціях соціально-комунікативної взаємодії. З'ясовано, що процес розвитку соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення студентів неможливий без психологічної перебудови особистісних та поведінкових характеристик в цілому (розвитку рефлексії, емпатії, ідентифікації; процесів самопізнання, взаєморозуміння; пізнання мотивів поведінки, прогнозування розвитку ситуацій соціальної взаємодії тощо). Доведено, що тренінг, спрямований на розвиток соціального інтелекту, підвищує соціально-психологічний досвід його учасників і супроводжується позитивною зміною їх індивідуально-психологічних особливостей.

Результативність та доцільність використання впровадження програми тренінгу представлено у вигляді схеми, яка складається з п'яти взаємопов'язаних блоків. Означена схема має такі структурні частини: *ціннісно-цільовий блок* (охоплює мету та завдання розвитку соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення студентів); *змістовно-методологічний блок* (обумовлений структурою соціального інтелекту, до складу якого входять когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти); *організаційний блок* (методи та заходи соціально-психологічного тренінгу); *функціонально-мотиваційний блок* (ґрунтується на необхідності визначення основних функцій: плануюча, прогностична, мобілізаційна, саморозвиток, мотиваційна, регулятивна, інтегральна, адаптивна); *результативний блок* (містить такі результати соціально-психологічного впливу тренінгової програми, як-то: підвищення рівня соціального інтелекту (розвиток його структурних компонентів); забезпечення ефективного професійного становлення студентів; підвищення емоційної стабільності та адаптації в непередбачуваних ситуаціях).

Для експериментального обґрунтування ефективності тренінгової програми розвитку соціального інтелекту, як чинника професійного становлення студентів, було здійснено постекспериментальну діагностику

показників (контрольний діагностичний зріз) за допомогою тих самих методик, що застосовувалися для здійснення вихідного діагностичного зрізу. Ефективність апробованої програми підтверджено шляхом порівняння показників двох вимірів експериментальної та контрольної групи «до» та «після» тренінгового впливу за допомогою методів описової статистики та застосування непараметричного Т-критерію Вілкоксона. Для реалізації плану експерименту були задіяні дві досліджувані групи: експериментальна група та контрольна група в кількості по 15 осіб з експериментальними результатами без тренінгового впливу КГ та з діагностичними результатами «до» та «після» тренінгового впливу ЕГ.

На підставі результатів отримані завдяки непараметричному Т-критерію Вілкоксона, виявлено підвищення показників соціального інтелекту після соціально-психологічного впливу тренінгової програми, а саме: соціальне прогнозування ($T=-2,967$; $p=0,003$); здатність до саморегуляції емоційного стану ($T=-2,919$; $p=0,004$); соціальна адаптація ($T=-2,435$; $p=0,015$). У контрольній групі не виявлено статистично значущих зсувів досліджуваних показників. Таким чином, кількісний вираз емпіричних показників експериментальної групи суттєво відрізняється «до» та «після» тренінгового впливу, що свідчить про ефективність апробованої програми тренінгу спрямованої для підвищення рівня розвитку соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення майбутнього фахівця.

Дієвість розробленої соціально-психологічної програми розвитку соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення студентів доведена позитивними якісними та кількісними змінами показників соціального інтелекту учасників експериментальної групи, зокрема відбулося зниження рівня тривожності й соціально-комунікативної незграбності; зростання відсотку високого рівня показників соціального інтелекту та рівня соціальних компетенцій.

Емпірично доведено особливості впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів. Показано, що соціальний інтелект, як детермінанта професійного становлення, залежить від рівня тривожності і виявляється у конструктивній та деструктивній взаємодії. Високий рівень тривожності посилює негативний особистісний досвід, знижує ефективність діяльності, призводить до несприятливих прогнозів та негативних оцінок, викликає невпевненість у власних можливостях, обмежує простір персональної взаємодії. Оптимальний рівень тривожності дозволяє швидко приймати рішення, давати ясні, розгорнені, логічно обґрунтовані відповіді, забезпечує усвідомлення власної відповідальності при суб'єкт-суб'єктній взаємодії, можливість працювати з високою мотивацією й на позитивному емоційному фоні.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукової проблеми визначення особливостей впливу тривожності на розвиток

соціального інтелекту студентів. Результати дослідження дозволили зробити такі висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз сучасних підходів до вивчення проблеми дослідження показав, що соціальний інтелект представляє собою системно детерміновану якість, і, володіючи цілісністю, може виступати як пізнавальний феномен, який пов'язаний з іншими системними якостями людини як самоорганізуюча психологічна система. Визначено, що соціальний інтелект виступає одним із найважливіших компонентів життєдіяльності людини, дає можливість розуміти себе, забезпечує вірне розуміння вчинків людей, їхні вербальні і невербальні реакції, виступає як важлива когнітивна складова в структурі комунікативних здібностей особистості. Систематизація наукових поглядів щодо вивчення тривожності ґрунтується на необхідності розглядати не тільки її деструктивний вплив, але й як невід'ємний фактор розвитку особистості. Констатовано, що тривожність, як індивідуальна властивість особистості, є складним, полідетермінованим психічним утворенням, яке проявляється на емоційному, когнітивному та поведінкових рівнях.

2. Розроблено структурно-функціональну модель впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів. Показано, що інтегративні системи когнітивно-емоційної активності психіки, які забезпечують здійснення комунікативних процесів та соціальної поведінки особистості, залежать від психоемоційного стану людини. Встановлено, що тривожність як складне, полідетерміноване психічне утворення, проявляється у вигляді конструктивного або деструктивного чинника регуляції поведінки особистості в соціумі. З'ясовано, що надмірний рівень тривожності проявляється як загальна дезорганізація поведінки і діяльності, заважає нормальному розвитку і продуктивній взаємодії. Доведено, що зниження тривожності на всіх рівнях її активності забезпечує ефективне функціонування всіх показників соціального інтелекту.

3. Визначено вплив тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів в деструктивному та конструктивному напрямках. Виявлено, що показники соціального інтелекту у студентів професій типу «людина-людина» вищі, у порівнянні зі студентами професій типу «людина-знакові системи» та «людина-природа». І навпаки, високий рівень тривожності найбільш властивий студентам професій типу «людина-природа».

З'ясовано, що оптимальний рівень тривожності забезпечує успішність соціальної адаптації, ефективність міжособистісної взаємодії; включає здатність до комплексного аналізу ситуацій спілкування, емоційної саморегуляції, здійснення організаційно-комунікативної діяльності. Надмірний рівень тривожності призводить до порушення в особистісному і професійному становленні, що перешкоджає гармонійному розвитку особистості, її діяльності та спілкуванню, обумовленими соціальним інтелектом.

4. Розроблено та апробовано соціально-психологічну програму розвитку соціального інтелекту, як детермінанти професійного становлення студентів, що являє собою цілісну систему, яка складається з ціннісно-

цільового, змістовно-методологічного, організаційного, функціонально-мотиваційного, результативного блоків. Доведено ефективність та доцільність впровадження програми і показано позитивну динаміку показників соціального інтелекту (соціального прогнозування; здатності до саморегуляції емоційного стану; соціальної адаптації). Ефективність апробованої соціально-психологічної програми підтверджена також зниженням загального рівня (прояву) тривожності, ситуативної та особистісної тривожності майбутніх фахівців різних профілів навчання.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів вирішення проблеми особливостей впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаються у розробці корекційно-розвивальної програми оптимізації індивідуального професійного розвитку соціального інтелекту і особистісних чинників розвитку соціального інтелекту студентів шляхом урегулювання та зниження рівня тривожності.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

Статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

1. Стрілецька І. І. Аналіз провідних теоретико-методологічних підходів вивчення поняття «соціальний інтелект» / І. І. Стрілецька // Проблеми сучасної психології: [зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої]. – Вип. 28. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – С. 574-585.

2. Стрілецька І. І. Соціальний інтелект як чинник професійного становлення особистості / І. І. Стрілецька // Науковий теоретико-методологічний і прикладний психологічний журнал «Психологія особистості». – Вип. 1 (6). – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2015. – С. 285-292.

3. Стрілецька І. І. Тривожність як індивідуальна властивість особистості (теоретичний аспект) / І. І. Стрілецька // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія Психологічні науки. – Вип. 1 (46). – Київ : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – С. 266-272.

4. Стрілецька І. І. Структурно-функціональний аналіз особливостей впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів / І. І. Стрілецька // Проблеми сучасної психології: [зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої]. – Вип. 34. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – С. 534-547.

5. Стрілецька І. І. Специфіка та характер взаємозв'язку тривожності і соціального інтелекту студентів різних спеціальностей / Стрілецька І. І. // Наука і освіта : наук.-практ. журнал Південноукраїнського національного

педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Вип. 1. – Одеса : ПНПУУ, 2017. – С. 21–28.

Статті у матеріалах науково-практичних конференцій та інших виданнях:

6. Стрілецька І. І. Соціальний інтелект як наукова категорія / І. І. Стрілецька // Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм: [зб. наук. праць за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 квітня 2014 р.]. – Луганськ : Видавництво Східноукраїнського національного університету Володимира Даля, 2014. – С. 195-197.

7. Стрілецька І. І. Теоретичний аналіз феномена соціального інтелекту / І. І. Стрілецька // Актуальні проблеми практичної психології: [зб. наук. праць / ред. кол. І. В. Шапошникова, Н. І. Тавровецька та ін.]. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2014. – С. 250-257.

8. Стрілецька І. І. Соціальний інтелект як інтегральний конструкт / І. І. Стрілецька // Інсайт: [зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред. кол. І. В. Шапошникова, О. Є. Блинова та ін.]. – Вип. 12. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2015. – С. 320-323.

9. Стрілецька І. І. Вплив тривожності на розвиток соціального інтелекту / І. І. Стрілецька // Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти): [зб. тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 вересня 2016 р.]. – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 125-128.

10. Стрілецька І. І. Особистісна тривожність як складний полідетермінований психічний процес / І. І. Стрілецька // Інсайт: [зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред. кол. І. В. Шапошникова, О. Є. Блинова та ін.]. – Вип. 13. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. – С. 299–301.

11. Стрілецька І. І. Соціальний інтелект як професійно-важлива якість у процесі навчання у вищій школі / І. І. Стрілецька // Realita a perspektívy vývoja spoločnosti: sociálne, pshychologické a politické aspekty: [zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie, 28-29 októbra 2016 r.]. – Sládkovičovo, Slovenská republika : Vydal : Vysoká škola Danubius, Sládkovičovo, 2016. – С. 120-123.

12. Чиньона І. І. Факторна структура взаємозв'язку тривожності та соціального інтелекту студентів [Електронний ресурс] / І. І. Чиньона // Актуальні проблеми психології малих груп. – Режим доступу: <http://gorn.kiev.ua/group/tezy06.html>

АНОТАЦІЇ

Чиньона І. І. Особливості впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 соціальна психологія; психологія соціальної

роботи. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. – Северодонецьк, 2017.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню особливостей впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів різних профілів навчання. Здійснено теоретико-методологічний аналіз та концептуалізація понять «соціальний інтелект» та «тривожність».

Подано теоретичну модель впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів, в основу якої покладено структурно-функціональний аналіз розуміння генези тривожності та соціального інтелекту у деструктивному та конструктивному напрямках.

Здійснено емпіричне обґрунтування впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів. Розроблено соціально-психологічну програму розвитку соціального інтелекту як детермінанти професійного становлення студентів, що містила ціннісно-цільовий, змістовно-методологічний, організаційний, функціонально-мотиваційний, результативний блоки. Доведено ефективність та доцільність впровадження запропонованої програми і показано позитивну динаміку показників соціального інтелекту (соціального прогнозування; здатності до саморегуляції емоційного стану; соціальної адаптації).

Ключові слова: студенти, соціальний інтелект, соціальне прогнозування, соціальна адаптація, тривожність, професійне становлення.

Чинёная И. И. Особенности влияния тревожности на развитие социального интеллекта студентов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля МОН Украины. – Северодонецк, 2017.

Диссертационное исследование посвящено теоретико-эмпирическому изучению влияния тревожности на развитие социального интеллекта студентов.

Проведен теоретико-методологический анализ современных подходов к изучению понятий тревожности и социального интеллекта в отечественной и зарубежной психологии. Конкретизировано научное представление о содержании и сущности понятия социального интеллекта. Доказано, что социальный интеллект, как преимущественно социально-психологическая категория, обуславливает процессы профессионального становления и способствует выбору сферы деятельности и эффективности ее реализации.

Выяснено, что тревожность, как индивидуальное свойство личности является сложным, полидетерминированным психическим образованием, которое проявляется на эмоциональном, когнитивном и поведенческом уровнях. Констатировано, что тревожность необходимо рассматривать не только с точки зрения негативного влияния, но и как неотъемлемый фактор развития личности.

Раскрыты концептуальные основы конструирования структурно-функциональной модели влияния тревожности на развитие социального интеллекта студентов и проведена ее операционализация. Доказана возможность рассмотрения влияния тревожности на развитие социального интеллекта студентов в деструктивном и конструктивном направлениях. Выявлено, что показатели социального интеллекта у студентов профессий типа «человек-человек» выше, чем у студентов профессий типа «человек-знаковые системы» и «человек-природа»; высокий уровень тревожности наиболее свойственен студентам профессий типа «человек-природа».

Разработана и внедрена социально-психологическая программа, направленная на развитие социального интеллекта как детерминанты профессионального становления студентов. Доказана эффективность и целесообразность использования предложенной программы, показана положительная динамика показателей социального интеллекта студентов разных профилей профессиональной подготовки, а также снижение общего уровня тревожности, показателей ситуативной и личностной тревожности.

Ключевые слова: студенты, социальный интеллект, социальное прогнозирование, социальная адаптация, тревожность, профессиональное становление.

Chynyona I. I. Peculiarities of anxiety influence on the development of students' social intelligence. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pscycological sciences, speciality, 19.00.05 – social pscycology; pscycology of social work. – Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University Ministry of Education of Ukraine. – Severodonetsk, 2017.

The dissertation research is devoted to the study of peculiarities of anxiety influence on the developement of social intelligence of students of different educational profiles. The theoretic-metological analysis and conceptualization of concepts "social intelligence" and "anxiety" is carried out.

The theoretical model of anxiety influence on the developement of students' social intelligence is presented, the basis of which is a structural and functional analysis of the understanding of the genesis of anxiety and social intelligence in destructive and constructive directions.

The emperic grounding of anxiety influence on the developement of students' social intelligence is examed. It has been established that an excessive level of anxiety manifests itself as a general disorganization of behavior and activity and prevents harmonious development and productive interaction. Reducing of anxiety at all levels of its activity contributes to its stabilization and provides effective functioning of all indicators of social intelligence.

The effectiveness of the socio-psychological program for the development of social intelligence as determinants of professional development of students has been developed and proved.

Ключові слова: students, social intelligence, social forecasting, social adaptation, anxiety, professional formation.

Підписано до друку 19.10.2017 р.
ф.60х90/16, ум. др. арк. 0,9
Зам. 10/11/14-156/4, накл. 100 пр.
Друкарня Прінт Квік
м. Київ, вул. Леонтовича 9, оф. 65
т. (044) 235-0009, 235-7528